

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontja 2001 óta működik. A ma már a kárpátaljai magyar vonatkozású nyelvészeti vizsgálatok egyértelműen legismertebb tudományos műhelyében folyó nemzetközi és központi, intézeti kutatási programok mellett minden munkatárs egyéni témakörben is folytat vizsgálatokat. A tanulmánygyűjtemény — a műhelyhez egy-egy kutatási program révén kapcsolódó kutatók, doktoranduszok tanulmányaival kiegészülve — az ezekben a témakörökben született legfrissebb kutatási eredményekből ad körképet, bemutatva, hogy milyen elméleti és gyakorlati problémákkal foglalkoznak a beregszászi nyelvészeti kutatóközpont munkatársai.

ISBN 978-617-7132-21-8

9 786177 132218 >

NYELVOKTATÁS, KÉTNYELVŰSÉG, NYELVI TÁJKÉP

**SZERKESZTETTE:
MÁRKU ANITA ÉS HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA**

NYELVOKTATÁS, KÉTNYELVŰSÉG, NYELVI TÁJKÉP

Ungvár, 2015

**NYELVOKTATÁS,
KÉTNYELVŰSÉG,
NYELVI TÁJKÉP**

Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti
Kutatóközpont kutatásaiból

ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІСТИТУТ ІМ. Ф. РАКОЦІ ІІ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІМ. АНТОНІЯ ГОДИНКИ

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
HODINKA ANTAL NYELVÉSZETI KUTATÓKÖZPONT

NYELVOKTATÁS, KÉTNYELVŰSÉG, NYELVI TÁJKÉP

TANULMÁNYOK A HODINKA ANTAL
NYELVÉSZETI KUTATÓKÖZPONT KUTATÁSAIBÓL

Szerkesztette:

**MÁRKU ANITA ÉS
HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA**

Autdor-Shark
Ungvár, 2015

ББК К81.2(4Укр)

УДК 81'246.2 (047.31)

A kiadványban a II. RFKMF Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont munkatársainak egyéni kutatási projektjeiből született, valamint a műhelyhez egy-egy kutatási program révén kapcsolódó kutatók, doktoranduszok tanulmányai kaptak helyet. A lektorált kiadványból tájékozódhatnak a kárpátaljai magyar nyelvű oktatás aktuális kérdéseiről, problémáiról és perspektíváiról; olvashatnak Kárpátalja magyar dialektusairól; magyar és ukrán lexikai kölcsönzésekről az ukrán és a magyar nyelvben, valamint az internetes nyelvészet aktuális kérdéseiről kétnyelvű környezetben; pillanatképet kapnak Beregszász és Mezőgecse nyelvi tájképéről is; végül pedig a ma Kárpátaljaként ismert terület etnodemográfiai és nyelvpolitikai helyzetéről találnak áttekintést.

A kötet megjelenését támogatta:

A borítón **Kopriva Attila** „*Árnyékban*”-c. festménye látható

Lektorálta:

red. prof. dr. Kolláth Anna,

Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és
Irodalom Tanszék (Maribor, Szlovénia)

dr. habil. Vančo Ildikó,

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai
Tanulmányok Kara Magyar Nyelv- és
Irodalomtudományi Intézet (Nyitra, Szlovákia)

ISBN 978-617-7132-21-8

© A szerzők, 2015

© A szerkesztők, 2015

TARTALOM

Előszó	7
I. Nyelv és oktatás	11
Csernicskó István: A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás színvonaláról	13
Beregszászi Anikó: A magyar mint anyanyelv oktatásának tárgyköre a magyartanárok képzésében Beregszászon	27
Dudics Lakatos Katalin: A nemek és a nyelvjárási attitűd összefüggéseiről egy kérdőíves felmérés tükrében.....	34
Ковтюк Іштван: Про питання перекладу з української мови на угорську і з угорської мови на українську	44
II. Kétnyelvűség, nyelvjárások	69
Márku Anita: Az internetes nyelvhasználat kutatásának lehetőségei a kárpátaljai magyarok gyakorlóközösségeiben	71
Karmacs Zoltán: Felvidéki és kárpátaljai etnikailag heterogén családok nyelvhasználatának és nyelvi szocializációjának jellemzői	89
Gazdag Vilmos: A kárpátaljai magyar nyelvjárások orosz/ukrán kölcönszavai.....	113
Bárány Erzsébet: Magyar eredetű lexikai elemek és azok értelmezése az ukrán nyelv szótáraiban	129
III. Nyelvpolitika, nyelvi tájkép, etnicitás	143
Molnár D. István: A népesség száma és anyanyelvi összetétele Kárpátalja mai területén 1869–1910 között.....	145

Hires-László Kornélia: Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon.....	160
Tóth Enikő: A 2012-es nyelvtörvény gyakorlati alkalmazása: Mezőgecse példája	186
Csernicskó István – Fedinec Csilla: Nyelvpolitika határon: a 2012-es ukrainai nyelvtörvény elő- és utóéletéről	206
Séra Magdolna: Vegyes házasság, identitás, államnyelv (egy kvalitatív kutatás eredményeiből)	239

NYELVPOLITIKA HATÁRON: A 2012-ES UKRAJNAI NYELVTÖRVÉNY ELŐ- ÉS UTÓÉLETÉRŐL

Cserniczkó István – Fedinec Csilla¹

1. Előjáróban

Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna nyelvi helyzete összetett (Besters-Dilger ed. 2008, 2009, Majboroda et al eds. 2008, Cserniczkó 2013: 235–280). A nyelvkérdés megoldatlansága szoros összefüggésben van a nemzetépítés sikertelenségével, azzal, hogy az állam nemzeti alapon való konszolidációja több problémát, mint sikeres megoldást hozott a felszínre. A politikai elit – mind a hatalmát továbbörökítő posztkommunista pártelit, mind az azzal szembenálló, magát nemzetinek hirdető oldal – képtelennek bizonyult konszenzusra jutni abban a kérdésben, mi a nemzet (Zimon 2011: 345).

Az eltelt bő két évtizedet értékelve két alapvető megközelítéssel találkozunk. Az egyik szerint Ukrajnában lehetséges az államnemzeti modell megvalósítása, amely egyes nyugati országokhoz hasonlóan két nemzet, két államnyelv és autonómiát élvező régiók harmonikus működését feltételezi. Azonban Ukrajna képtelen elismerni azt a nyilvánvaló tényt, hogy az „ukrán politikai nemzet kétnyelvű és kétkultúrájú” (Miller 1997). A másik modell szerint ez nem működhet a két kultúra hasonlósága és Oroszország földrajzi közelsége miatt, ahol a politikusok egy része folyamatosan megkérdőjelezte például, hogy az ukrán egyáltalán önálló etnikum lenne (Yekelchik 2010: 286–288).

Az 1989-es nyelvtörvény² a nyelv és a nemzet egyértelmű összekapcsolásával világosan kijelölte a társadalom egyoldalú ukránosításának útját. Az első két államfő, Leonyid Kravcsuk (1991–1994) és Leonyid

¹ Az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézetének tudományos főmunkatársa.

² Закон України про мови в Українській РСР. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/8312-11> (2015-02-09) A törvény elemzését lásd: Beregszászi–Cserniczkó 2003, Cserniczkó 1998: 147–149, 2005: 99–103, 2013: 281–298.

Kucsma (1994–2004) is azt az elvet képviselte, hogy a nemzeti lét alapvető szövege a nyelv. Az 1996-ban elfogadott alkotmány egyetlen államnyelvet nevezett meg – szembe menve többek között Kucsma saját, számára sikert hozó választási ígéretével. A helyzet paradoxonja, hogy a „nemzeti” Viktor Juscsenko (2005–2010) államfő elődeinél kevésbé bizonyult eredményesnek az ukránosításban. A kudarc bizonyítéka egyebek mellett, hogy éppen ebben az időszakban tudott megerősödni a kétnyelvűséget egyértelműen felvállaló Régiók Pártja (Besters-Dilger 2011: 353–361).

A 2006-ban, 2007-ben és 2012-ben is parlamenti választásokat nyerő, 2010-ben a regnáló államfőt, Viktor Janukovicsot győzelemre segítő Régiók Pártja hozzáfogott az alkotmány és a nyelvtörvény átírásához is. Az alkotmányozás kudarcba fulladt, az 1989-es, még a szovjet időkből származó nyelvtörvényt azonban 2012-ben sikerült lecserelni. Tanulmányunkban ennek a jogszabálynak az elő- és (2015 februárjában érzelhető) utóéletét próbáljuk összefoglalni.

2. Előzmények

2012. augusztus 10-én jelent meg a *Голос України* [Ukrajna Hangja] című hivatalos lapban, és ezzel hatályba lépett az Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa (parlamentje) által 2012. július 3-án megszavazott, hivatalosan „Ukrajna törvénye az állami nyelvpolitika alapjairól” (Закон України „Про засади державної мовної політики”) címet viselő, de a közbeszédben csak nyelvtörvényként emlegetett jogszabály.³ Ahogyan az ukrainai politikában a nagy horderejű kérdések esetében tulajdonképpen megszokott (lásd pl. Fedinec 2012, 2013, Tóth 2011), a nyelvtörvényt is politikai háttéralkuk közepette, botrányos körülmények között fogadta el a parlament (Fedinec–Cserniczkó 2012, Moser 2013), s hosszú és fordulatos volt az út addig, amíg a megszavazott dokumentumot ellátta kézjeggyével Volodimir Litvin, a parlament akkori házelnöke, majd az akkor még hatalma teljében lévő, ám nem sokkal később elkergetett

³ A törvény hivatalos ukrán nyelvű szövege: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (2015-02-09) A jogszabályt ismerteti Fedinec–Cserniczkó 2012, Moser 2013, Beregszászi–Cserniczkó–Ferenc 2014, Tóth–Cserniczkó 2013, 2014.

államfő, Viktor Janukovics (Fedinec–Cserniczkó 2012, Fedinec 2012: 116–117, Moser 2013).

2.1. Ukrajnában sokáig két nagy, közel azonos politikai tábor uralta az országot. Az egyik az ország nyugati és középső, főként ukrán nyelvű és érzelmű választóira, a másik a keleti és déli, többségében orosz ajkú szavazóira támaszkodik. Az ország nyelvi és politikai szempontból egyaránt hagyományosan megosztott (Arel–Khmelko 1996, Kubicek 2000). A két tábor számára lényeges feladat a nyelvi probléma kezelése. A megoldás leghatékonyabb módja konszenzus kialakítása volna. A nyelvi kérdésben kialakított kompromisszum esélyei azonban csekélyek (s azok voltak már a közelmúltban kialakult fegyveres konfliktus előtt is). Az aktuálisan hatalmon lévő ukrainai politikai erők ugyanis, bármilyen álláspontot képviseltek is előzőleg a választási kampányban, megpróbáltak egyensúlyozni a nyelvi két részre szakadt ország régiói között. Megválasztásuk után azonban már nem ragaszkodtak választási ígéreteik megvalósításához (Kulyk 2008: 53–54, 2009).

Az állami nyelvpolitikában jelentős irányváltást hozott 2004-ben a narancsos forradalom révén hatalomra jutott elit. Felborították ugyanis a korábban kialakult *status quo*-t: az ukrán az egyetlen államnyelv, de az ország nagy részén, illetve számos szimbolikus funkcióban (például a sajtóban) az orosz dominál. Ukrajna nyelvpolitikájának legfontosabb célkitűzésévé az ukrán nyelv államnyelvi státusának gyakorlati érvényesítése vált. A politikai szándék az volt, hogy a *de jure* helyzet (Ukrajna egynyelvű állam) és a *de facto* szituáció (az ország lakosságának túlnyomó része két- vagy többnyelvű) közötti feszültséget feloldják. A cél a homogén nemzetállam kialakítása volt. „Állítható, hogy az ukrán állam túlélése az ukrán nyelvnek az állami és társadalmi élet valamennyi szférájába történő reális bevezetésétől függ. A jelenlegi körülmények között a nyelv a nemzeti biztonság, a területi egység, a nemzettudat és a nép történelmi emlékezetének garanciája” – írta a narancsos elnök, Viktor Juscsenko (2010). Az elnök és Julija Timosenko vezette erők úgy vélték, „Ukrajna deformált nyelvi helyzetet örökölt” (Masenko 2007: 7), melyet az állami nyelvpolitikának – attól függetlenül, megvan-e ehhez a társa-

dalmi konszenzus – „ki kell egyenesítenie”.⁴ A narancsosok szerint el kell érni azt az ideálisnak vélt állapotot, amikor az orosz csak egyike a számos kisebbségi nyelvnek, az ukrán ellenben egyetlen államnyelvként egyeduralmódóvá válik az államigazgatásban, jogalkotásban, sajtóban, politikai életben, kultúrában, tudományban és oktatásban. A politikai és társadalmi elit egy része a szerintük veszélyeztetett ukránnak mint államnyelvnek a minél erőteljesebb és szélesebb körben való elterjesztését tekintette elsőrendű nyelvpolitikai feladatnak.

A narancsosok szerint mindazok, akik két államnyelv mellett érvelnek, vagy akik úgy vélik, hogy a kisebbségi nyelveknek hivatalos státust kell biztosítani, az ukrán állameszmével szemben és az egységes nemzet ellen foglalnak állást (Majboroda–Panchuk 2008; 207–209, Masenko 2007; 11). „Az egyetlen államnyelv feltétele a fejlett európai állam létezésének. Két államnyelv bevezetése Ukrajnában nem szolgálja a konszolidációt. Konzolidálódni csak egyetlen valami mentén lehet” – írta Juscsenko (2010) „Aki a nyelv, azé a hatalom” című vezércikkében. Szerinte „A kétnyelvűség az eurázsiaiság tipikus megnyilvánulása”, és „csak egységes nyelvi és kulturális teret alkotva szerez a nemzet immunitást az ellenséges külső hatásokkal szemben” (Juscsenko 2010). A narancsosok törvényszerűnek látták, hogy az állami függetlenséget kivívott ukrán nép a történelem során ráerőszakolt aszimmetrikus kétnyelvűséget követően ukrán egynyelvűségegre törekszik (Shemshuchenko–Gorbatenko 2008; 168). Az ország nyelvi helyzetét posztkoloniálisnak értékelők (Masenko 2004) úgy látják, a „nemzetek közötti érintkezés” és az internacionalizmus nyelveként Szovjet-Ukrajnára erőltetett orosz nyelvvel szembeni küzdelem a nemzeti és nyelvi függetlenség, illetve az ukrán azonosságtudat velejárója (Kulyk 2007).

Az ukránosító törekvések azonban olyannyira szembekerültek a társadalom egy részének szándékaival, hogy az orosz nyelv nyilvános használata már-már olyan szimbolikus ellenzéki magatartásformává vált, mint a Szovjetunió fennállásának végén az, ha valaki a nagy nyilvánosság előtt ukránul szólalt meg Szovjet-Ukrajnában (Stepanenko 2003: 128). A

⁴ Idézetek a Концепція державної мовної політики (Az állami nyelvpolitika koncepciója) című dokumentumból, melyet Juscsenko regnálásának utolsó napjaiban (2010. február 15-én) adott ki. A dokumentum ukránul: <http://www.president.gov.ua/documents/10486.html> (2015-02-09).

2010-es elnökválasztás el is söpörte a narancsos elitet. Az a Viktor Janukovics nyerte meg a választást aki a kampányban azt ígérte: rendezni az orosz nyelv státuszát.

Az oroszbarátnak tekintett politikai erők úgy vélték, a nyelvpolitikát a valós nyelvi helyzetre kell alapozni, azaz kodifikálni kell az ország *de facto* kétnyelvűségét. Az érvelés fontos eleme volt, hogy az erőszakos ukránosítás veszélyezteti az orosz ajkú lakosság nyelvi és nemzetiségi jogait, fenyegeti a demokráciát (Besters-Dilger szerk. 2008, 2009, Dickinson 2010). Az orosz nyelv szabad használatának jogát azonban nem csupán a déli és keleti régiókra akarták kiterjeszteni, hanem az egész országra. Vagyis azokra a területekre is, ahol az orosz ajkú lakosság aránya elenyésző, és ahol erős ellenállás mutatkozik az orosz nyelvvel szemben (Kulyk 2007: 305–306, Bowring 2014).

A narancsosok tehát az ország keleti és déli régióinak ellenében kívántak ukránosítani, a Janukovics vezette politikai tábor pedig a nyugati és középső területek lakosainak véleményét figyelmen kívül hagyva akarta rendezni az orosz nyelv státuszát. Az oroszbarátnak tekintett hatalom ebben a kontextusban dolgozott ki új, a korábbi *status quo*-t szintén felrúgó nyelvtörvénytervezetet. Ez persze újabb konfliktusokat gerjesztett.

A Janukovics mögött álló Régiók Pártja parlamenti képviselői által kidolgozott nyelvtörvény tervezetével kapcsolatos politikai és szakmai viták ismertetése kötetnyi terjedelmet foglalna el (lásd Moser 2013), így alapvetően csak a külső történetre, az elfogadás körülményeire térünk ki.

2.2. Ukrajnában a VI. összehívású Legfelsőbb Tanács, azaz az ország függetlenné válása óta hatod ízben megválasztott parlament 2007 ősze és 2012 ősze között ülésezett. A 450 fős parlamentben 194 képviselője volt a Régiók Pártjának, a második és harmadik legszámosabb frakció a volt narancsos koalíció két tagja, Julia Timosenko Blokkja és a kilenc pártot tömörítő Mi Ukrajnánk – Népi Önvédelem Blokk összesen 161 képviselővel, valamint önálló frakciója volt a Kommunista Pártnak és a Néppártnak. Ezenkívül egy képviselői csoport és a függetlenek alkották

az ukrán törvényhozást.⁵ Sajátos politikai formáció volt a Stabilitás és Reformok elnevezésű, ún. „parlamenti többség” létrehozása 2010 októberében 227 képviselőből, ami 53%-os többséget jelentett. A „parlamenti többséget” a Régió Pártja, a Kommunista Párt és a Néppárt adta.⁶ A legnagyobb ellenzéki tömörülés, a Timosenko Blokk vezető pártja, az Európai Néppárt pártcsaládjához tartozó Batykvivcsina (tükörfordításban: Haza) elnökének, Julia Timosenkonak a bebörtönzése az európai nagypolitikában nem kevés rosszallást váltott ki az időszak ukrainai politikai garnitúrájával, elsősorban a Régiók Pártjával szemben, és komoly szerepet játszott Ukrajna és az EU társulási megállapodása aláírásának halogatásában. Az időközben hivatali hatalommal való visszaélés vádjával elítélt volt kormányfő ellen hazájában újabb eljárásokat is indítottak.

A kormánypárt a kisebbségi nyelvek, az ellenzék pedig az államnyelv védelmének szándékát emelte maga elé pajzsul. Mindkét fél kételkedett a másik jószándékában, s ezzel összefüggésben egyöntetűen az orosz nyelv kérdését helyezték a konfliktus középpontjába. Az ellenzéki elképzelések nem kerültek a parlament elé. Viszont a Régiók Pártja által kidolgozott tervezet első változatával kapcsolatosan a Velencei Bizottság szakvéleményének lényegi eleme egybecsengett az ellenzéki szándékokkal akkor, amikor a nemzetközi testület arra utalt, hogy a dokumentum nem védi kellőképpen az államnyelvet.

A parlamenti ciklusban benyújtott számos nyelvtörvénytervezet között az első próbálkozás a Pavlo Movcsan és Volodimir Javorivszkij (Timosenko Blokkhoz tartozó) képviselők által 1435. számmal 2008. január 21-én beterjesztett „Törvénytervezet Ukrajna államnyelvéről” című dokumentum volt.⁷ A tervezet szövege szerint a törvény célja „az ukrán nyelvnek mint államnyelvnek Ukrajna egész területén való funkcionálásának biztosítása”. A dokumentum részletesen felsorolja az államnyelv alkalmazási területeit, leszögezi, hogy használata állampolgári jog, kimondja az államnyelv védelmének szükségességét, és tartalmaz

⁵ Депутатські фракції і групи Верховної Ради України шостого скликання http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site/p_fractions (2012-09-11).

⁶ Парламентська більність у Верховній Раді України шостого скликання «Стабільність і реформи» <http://bilshist.rada.gov.ua/bilshist/control/uk/index> (2012-09-11).

⁷ Проект Закону України про державну мову України № 1435 від 21.01.2008. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=31410 (2012-09-11).

felelősségi klauzulát is. Különösen érdekes a 3. cikkely 1. és 2. pontja. Az 1. pont szerint az ukrán nyelv normáit az ukrán nyelvi szótárak tartalmazzák, ezeknek és a hivatalos kiadásuk procedúrájának jóváhagyása a kormány hatáskörébe tartozik. A 2. pont pedig többek között azzal foglalkozik, hogy az ukrán nyelv hivatalos használata során tilos sértő kifejezéseket használni a fajra, nemzetiségre, szakmára, társadalmi rétegre, életkori csoportra, nemre, nyelvre, vallásra, politikai és egyéb meggyőződésbeli nézetekre vonatkozóan, cenzúrázatlan (azaz trágár) szavakat és kifejezéseket, valamint idegen eredetű szavakat és szókapcsolatokat használni, ha azoknak van ukrán nyelvű megfelelője. A törvénytervezetet elvető szakértői értékelés szerint „nem szükséges külön törvényben védeni az ukrán nyelvet”, mert ha az államnyelv külön törvénybe lenne foglalva, akkor a kisebbségi nyelvek mindegyikére kellene alkotni egy hasonló törvényt.

A következő tervezetet Jurij Hnatkevics (ugyancsak a Timosenko Blokk képviselője) terjesztette be 4222. számmal 2009. március 17-én „Törvénytervezet az államnyelvről és a nemzeti kisebbségek nyelveiről Ukrajnában” címmel.⁸ A képviselő a kisebbségi nyelvhasználati jogokat az 50%-ot meghaladó arányhoz köti mind települési szinten, mind az ennél magasabb szintű közigazgatási egységekben. A tervezet három bekezdésből álló bevezető része tartalmazza a főbb tételeket. Az első bekezdés leszögezi, hogy csak a nemzetiségi nyelvek szabad fejlődése és egyenjogúsága, a magas szintű nyelvi kultúra platformján képzelhető el működőképes társadalom felépítése. Ukrajna minden állampolgára számára feltétel nélkül szavatolja a nemzeti-kulturális és nyelvi jogokat. A második bekezdés az ukrán államnyelvi státusával foglalkozik, leszögezve, hogy az az államiság, nemzeti sajtószerűség, etnikai identitás alapvető rekvizituma, s elengedhetetlen feltétele a több évszázadon keresztül az államiságot nélkülöző és az erőszakos nyelvi homogenizálás politikáját elszenvedő nép nemzeti újjászületésének. A harmadik bekezdés azt mondja ki, hogy az egységes államnyelv Ukrajna minden állampolgára számára, függetlenül etnikai hovatartozásuktól, biztosítja az egyenlő hozzáférést az oktatáshoz, az egyenlő feltételeket a foglalkozás megvá-

⁸ Vö.: Проект Закону про державну мову та мови національних меншин в Україні No. 4222 від 17.03.2009. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=34774 (2015-02-09).

lasztásához és valamely állami hivatal betöltéséhez. Ez a megfogalmazás nem mást mond ki, minthogy az egységes államnyelv hiánya nemcsak az államalkotó etnikumra nézve hátrányos, hanem a kisebbségeket is akadályozza abban, hogy egyenjogú polgárai legyenek az országnak, részesei legyenek a társadalmi konszolidációnak, mely tényezők nélkül nem képzelhető el az állam létezése. Ez a dokumentum is a tervezet szintjén maradt.

A már említett Movcsan 2012. május 22-én újabb tervezetet terjesztett elő Ukrajna államnyelvéről 10514. számmal.⁹ „A törvény célja az ukrán nyelv mint államnyelv használatának biztosítása Ukrajna egész területén, valamint Ukrajna állampolgárai számára biztosítani a jogot az ukrán nyelvnek államnyelvként való használatára Ukrajnában.” A parlament ezt sem tárgyalta.

Mikola Katerincsuk (a Mi Ukrajnánk – Népi Önvédelem Blokk képviselője) jegyezte az 11014. számmal 2012. július 19-én „Törvénytervezet Ukrajna államnyelvéről” c. tervezetet,¹⁰ melynek célja, hogy „biztosítsa az ukrán nyelvnek államnyelvként való használatát Ukrajna egész területén, biztosítsa Ukrajna állampolgárainak az államnyelv használatához fűződő jogát, a nyelvi kultúra védelmét és fejlesztését”. Az 1. cikkely 6. pontja szerint „Ukrajnában az államnyelv kötelező használatát nem lehet úgy magyarázni, hogy ezzel tiltja vagy kibebbíti az egyéb nyelvek használatához fűződő jogot Ukrajna területén.” Ez a dokumentum is az előzőek sorsára jutott.

A fentiekkel szemben az ún. Kivalov–Kolesznyicsenko-féle tervezet¹¹ mögött megvolt a kellő parlamenti erő, amely lehetővé tette a tárgysorozatba vételt és az igencsak viharos körülmények között való törvényerőre emelést. A szöveget egy hattagú bizottság dolgozta ki, melynek tagjai voltak: Szerhij Kivalov és Vagyim Kolesznyicsenko, mindketten a Régiók Pártja parlamenti képviselői; az említett párt parlamenti frakciójának vezetője, Ruszlan Bortnyik, a Közös Cél elnevezésű országos

⁹ Проект Закону про державну мову України No. 10514 від 22.05.2012. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=43508 (2015-02-09).

¹⁰ Vö.: Проект Закону про державну мову України No. 11014 від 19.07.2012. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44066 (2015-02-09).

¹¹ Vö.: Проект Закону про засади державної мовної політики No. 9073 від 26.08.2011. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=41018 (2015-02-09).

jogvédő társadalmi szervezet elnöke; valamint három kisebbség képviselője: Arkagyij Monasztirszkij (az Ukrajnai Zsidó Alap országos jótékonyági szervezet vezérigazgatója), Aurika Bozsoszku (az Ukrajnai Román Közösség egyesületi főtitkára), valamint Tóth Mihály (az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség tiszteletbeli elnöke).

A tervezet 2010-ben elkészült előzetes változatát Olekszandr Jefremov (Régiók Pártja), Szerhij Grinyeveckij (Litvin Blokkja) és Petro Szimonenko (Kommunista Párt) jegyezte. A szöveget – a várható belpolitikai viharok ellenszereként – megküldték véleményezésre az EBESZ Nemzeti Kisebbségi Főbiztosának és a Velencei Bizottságnak.¹² Mindkét testület alapvetően negatív véleményt fogalmazott meg a dokumentummal kapcsolatban. A szakvélemények lényege közel állt az ellenzék által folyamatosan hangoztatott állásponthez: a tervezet nem védi kellőképpen az államnyelvet. A 2010-es, a nemzetközi szervezetek által is véleményezett és a 2011-es, a parlamenthez beterjesztett változat címében is eltér egymástól: az előbbi dokumentum egy nyelvtörvény tervezete, az átdolgozott változat azonban a „Törvény az állami nyelvpolitika alapjairól” címet viseli. Mindkét tervezet azonos abban, hogy miközben az ukránt az egyetlen államnyelvnek tekinti, azokon a közigazgatási egységeken belül, ahol egy-egy nyelv beszélői eléri a 10%-os arányt, a kisebbségi nyelv az államnyelv mellett használható lehet az államigazgatásban, az önkormányzatok munkájában, a bírósági eljárásokban, a nyilvános közéletben, az oktatásban stb. A két tervezet közötti egyik alapvető különbség azonban az, hogy az új dokumentumból kimaradt a 7., az ukrán–orosz kétnyelvűségről, ennek a bilingvizmusnak a történeti hagyományairól, illetve az orosz nyelv széles körű elterjedtségéről szóló cikkely, melyet erősen vitatott az ukrán nemzeti politikai és értelmiségi elit. A két tervezet abban is eltér egymástól, hogy míg az előző a kisebbségi nyelvek használatának jogát az adott nyelvet használók arányában kívánta biztosítani, az utóbbi tervezet a népszámlálások anyanyelvi

¹² Assessment and Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities on the Draft Law "On Languages in Ukraine" (No.1015-3) http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/publish/article/news_left?art_id=235755&cat_id=37486 (2015-02-09); European Commission for democracy through law (Venice Commission) Opinion on the draft law on languages in Ukraine (Venice, 25-26 march 2011) [http://www.venice.coe.int/docs/2011/CDL-AD\(2011\)008-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2011/CDL-AD(2011)008-e.pdf) (2015-02-09).

adatsorára alapozva biztosítja a kisebbségi nyelv hivatalos/hivatali használatához a jogot egy-egy közigazgatási egység (megye, járás, város, városi típusú település vagy falu) területén (Cserniczkó–Ferenc 2012: 219). Az eltérés azért lényeges, mert számos ukrainai kisebb nyelvi közösség a mindennapokban nem anyanyelvét, s nem is az államnyelvet, hanem az orosz nyelvet használja, sőt: a magukat ukrán nemzetiségűnek vallók között is sokan vannak, akik a mindennapokban oroszul beszélnek. A tervezet nem került a parlament plénuma elé.

2.3. „Az állami nyelvpolitika alapjairól” címet viselő 9073. számú tervezetet Szerhij Kivalov és Vagyim Koleszniczenko parlamenti képviselők regisztráltatták be 2012. május 23-án. Volodimir Javorivszkij (Timosenko Blokk) a benyújtást követően azonnal indítványozta a tervezet visszavonását, amire persze nem került sor. A tervezet kapcsán a parlamentben kibontakozott vitának nem csupán a tartalmi, hanem a szimbolikus elemei is széles médianyilvánosságot kaptak. Ilyen volt többek között az ülésteremben többször kitört verekedés, vagy például az, hogy május 24-én a tervezet kapcsán a parlamentben felszólaló Koleszniczenko olyan fehér pólóban jelent meg, melynek mellrészén Puskin portréja és az orosz zászló színei voltak láthatók, a hátán pedig „Az orosz nyelvért! Az egységünkért!” felirat volt olvasható.¹³

A viharok ellenére a törvényhozás június 5-én első olvasatban rábólintott a tervezetre. Az ellenzék ezt követően többször sikertelenül indítványozta a tervezet visszavonását.¹⁴ Június 6-án Jurij Karmazik (Mi Ukrajnánk Blokk) nyújtott be javaslatot a tervezet visszavonására. Június 14-én ismét Javorivszkij szólalt meg. Hivatkozva „a nagy számú negatív szakértői véleményre, valamint a népképviselők személyes felelősségének fokozása érdekében” kézfelemeléses nyílt szavazást javasolt a tervezet visszavonásáról. Június 18-án Volodimir Mojszik (Mi Ukrajnánk Blokk) azt vetette fel, hogy a tervezetet publikálják a parlament hivatalos lapjában, és ily módon bocsássák össznépi vitára. Azonban az ellenzék

¹³ Колесніченко каже, що його обіцяли розіпнути на березі. *Українська правда*, 25 травня 2012. <http://www.pravda.com.ua/news/2012/05/25/6965295/> (2015-02-09).

¹⁴ Vö.: Законодавство України. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws> (2015-02-09).

egyetlen kezdeményezése sem jutott el érdemi tárgyalásig, így került sor július 3-án a végszavazásra.

A július 3-i keddi nap különleges izgalmakat tartogatott. A végszavazás eredetileg nem szerepelt a napirendben. Volodimir Litvin házelnököt az államelnöki hivatalba szólították tanácskozásra, amely jócskán elhúzódott, így a nap végére se tudott odaérni a parlamentbe, amikor – tudtán kívül – a végszavazásra sor került.

A szavazással kapcsolatban felhozott formai kifogások sora igen hosszú. Nem egyezik a leadott szavazatok és a parlamentben jelen levők száma; olyan képviselő is „szavazott”, aki akkor épp külföldön tartózkodott; több képviselő utólag visszavonta a szavazatát, mondván: nem is szavazott; az is előfordult, hogy egyes képviselők utólag kérték szavazatuk regisztrálását, arra hivatkozva, hogy ők valójában leadták a voksukat; az ellenzék „megrohmozta” a házelnöki pulpítust, és súlyos verekedés tört ki a házszabálytól való eltérés elleni tiltakozásul; utólag az ellenzék azt is felrótta, hogy a szavazásra feltett kérdés csak közvetetten vonatkozott a tárgyra. A szavazás egyébként a képviselői igazolvány felmutatásával történt, tehát név szerinti szavazás volt.¹⁵

A történész akadémikus házelnök, a Néppárt elnöke, Volodimir Litvin reakciójából a történésekre egyértelmű volt, hogy nem tudott a végszavazásról, és hogy szándékosan tartották távol az ülésteremtől. A július 4-i parlamenti plenáris ülésén – a törvényhozás honlapján megjelent hivatalos információ szerint – kijelentette: az előző napon 14.30-ra az államfői hivatalba hívták, ahol a megbeszélés körülbelül 20 órakor ért véget. Ugyanekkor az egyik parlamenti képviselő azt mondta: „Átvertük őket, mint macskát a palánkon.” „Átverték, elsősorban engem” – reagált erre a házelnök. „De, összességében, átverték Ukrainát, átverték a népet. És úgy gondolom, hogy ennek gyümölcsén még sokáig rágódhatunk” – tette hozzá a parlament elnöke. Ezt követően Litvin kérte, hogy ilyen

¹⁵ A szavazás eredménye a Legfelsőbb Tanács honlapján: Поіменне голосування про проект Закону про засади державної мовної політики (№ 9073) – в цілому 03 / липень / 2012. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radac_gs09/gol_karta_zal3?g_id=29379 (2015-02-09).
Sajtókommentárok: Хто голосував за мовний законопроект, 03.07.2012. <http://www.unian.ua/news/512686-hto-golosuvav-za-movniy-zakonoproekt.html> (2015-02-09);
Одинадцять депутатів відкликали свої голоси за "мовний" закон. *Українська правда*, 05 липня 2012. <http://www.pravda.com.ua/news/2012/07/5/6968091/> (2015-02-09) stb.

körülmények között fogadják el a lemondását, majd elhagyta a parlamentet.¹⁶

Sztepan Kurpilj és Jurij Odarczenko (Timosenko Blokkja), Mikola Tomenko (Timosenko Blokk) és Arszenyij Jacenyuk (Mi Ukrajnánk – Népi Önvédelem Blokk) a házszabályok megsértésére hivatkozva már július 4-én kérték a szavazás törlését. Párttársuk, Igor Palica pedig 10700. számmal törvénytervezetet jegyeztetett be „az ukrán nyelv kötelező ismeretéről és használatáról”, mely szerint állami hivatalt csak az viselhet, aki tökéletesen beszél az ukrán nyelvet, munkája során köteles az államnyelvet használni, s ettől csak abban az esetben térhet el, ha olyan külföldi partnerrel kerül kapcsolatba, aki nem tud ukránul.¹⁷

A házelnök hosszasan lebegtette lemondását, illetve a házszabályok betartásának kivizsgálását tartotta szükségesnek. Végül július 31-én mégiscsak aláírta a megszavazott törvényt, és továbbította az államfőhöz aláírásra. A Szabad Európa Rádió tudósítása szerint Litvin azzal kommentálta döntését: „ha a parlamenti elnök egyetlen javaslatát sem fogadják el, akkor haladéktalanul köteles aláírni a hozzá beadott törvényt.”¹⁸ Augusztus 8-án Viktor Janukovics elnök is aláírta „Az állami nyelvpolitika alapjairól” szóló, 5029-VI. sz. törvényt, amely augusztus 10-én lépett hatályba.¹⁹

2.4. A törvény parlamenti története azonban ezzel közel sem jutott nyugvópontra. Augusztus 14-én Jurij Karmazin (Mi Ukrajnánk – Népi Önvédelem Blokk) indítványozta a törvény hatálytalanítását. Két héttel később (augusztus 28-án) párttársa, Hennagyij Moszkalj engedékenyebb hangnemet ütött meg. Azt javasolta, hogy tekintsenek el a nyelvtörvénnyel kapcsolatos egyébként súlyos kifogásoktól, viszont a jogszabály 7. cikkelyében felsorolt regionális vagy kisebbségi nyelvek sorát egészít-

¹⁶ Пленарне засідання 4 липня 2012 року (Інформаційне управління) http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/publish/printable_article?art_id=314669 (2015-02-09)

¹⁷ Нардеп Палиця хоче зобов'язати чиновників говорити на роботі тільки українською. 04.07.2012. <http://www.unian.ua/print/512962> (2015-02-09).

¹⁸ Дмитро Шурхал: Литвин підписав мовний закон із думкою про округ? 31.07.2012. <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24662659.html> (2015-02-09)

¹⁹ Закон України "Про засади державної мовної політики". *Офіційний вісник України*, 2012, No. 61, ст. 2471.

sék ki a „hucul”-lal. Az indoklás szerint: „a hucul nyelv Ukrajna nyugati régióinak többségén elterjedt, mégpedig Kárpátalja keleti részén (Rahói járás), Csernyivci megye nyugati végében (Vizsnyicki, Putilszkij járás), Ivano-Frankivszk megye délnyugati járásaiban (Verhovinai, Kolomijai, Koszivszkij és Nadvirnjanszkij járás), valamint Románia Szucsavai területének déli vidékein is. A hucul nyelv magvát a Prut, a Cseremos, a Puhala folyók felső folyása mentén beszélt nyelvjárások alkotják. A hucul nyelven belül számos, egyedi sajátosságokkal jellemezhető övezet különíthető el, ám ezek lényeges elemeiben egységben jellemezhetőek. Területileg a hucul nyelv a Huculföld néprajzi régióban használatos, amelyen a huculok mint néprajzi csoport élnek.”²⁰ Ugyanő szeptember 3-án a „lemkó” regionális vagy kisebbségi nyelvként definiálására és az említett törvénycikkbe emelésére tett javaslatot. Álláspontja szerint „a lemko nyelv a Kárpátok gerincének mindkét oldalán és Kárpátalja nyugati járásaiban is elterjedt. Emellett ezen a nyelven beszélnek Kelet-Szlovákiában és Lengyelország egyik keleti vajdaságában. Egyes kutatók úgy vélik, hogy Ukrajnában él az összes lemko közel fele mint Lengyelországból áttelepültek és mint Kárpátalja több járásának őslakosai. A lemko nyelv a 14–16. században alakult ki a Lengyelország felől érkező áttelepülés következményeként.”²¹ Ezek a javaslatok nyilvánvalóan ironikus reakciók voltak arra, hogy a nyelvtörvény 7. cikkelyében felsorolt és regionális vagy kisebbségi nyelvi státuszt nyert nyelvek között szerepelt a ruszin is (a ruszin nyelvről lásd alább).

Olekszandr Csernomorov (Régiók Pártja) szeptember 21-én 11243-as számmal olyan módosító javaslatot terjesztett elő, melynek célja „Ukrajna orosz és orosz nyelvű lakossága nyelvi jogainak védelme”. Az indoklásban többek között azt olvassuk: „A hatályba lépett törvény jelentős mértékben figyelembe veszi a nemzeti kisebbségek érdekeit, ám nem veszi

²⁰ Проект Закону про внесення зміни до статі 7 Закону України "Про засади державної мовної політики" щодо доповнення переліку регіональних мов або мов меншин України гуцульською мовою. No. 11112 від 28.08.2012. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44194 (2015-02-09).

²¹ Проект Закону про внесення зміни до статті 7 Закону України "Про засади державної мовної політики" щодо доповнення переліку регіональних мов або мов меншин України лемківською мовою. No. 11139 від 03.09.2012. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44228 (2015-02-09).

figyelembe az Ukrajna területén élő és őslakos oroszok érdekeit, akik a nagy számú orosz nyelvű állampolgárral együtt a legszámosabb nyelvi csoportot képezik.”²²

Ahogy az várható volt, a nyelvkérdés erősen tematizálta a 2012 októberében sorra került parlamenti választásokat is: a nyelvtörvényt minden párt felhasználta a kampányban, ki-ki a saját álláspontja mentén. De ez egyáltalán nem volt meglepő: a nyelvkérdést egyébként is előszeregettel alkalmazták kampánycélokra, a választók mozgósítására Ukrajnában (Khmelko 2006, Kulyk 2008, 2010, Zaremba–Rimarenko 2008).

3. Mi van a törvényben?

A törvény – Ukrajna Alkotmánya²³ 10. cikkelyének az első részével összhangban – Ukrajna egyetlen államnyelveként az ukrán nyelvet határozza meg. Az alkotmány említett cikkelyének az Alkotmánybíróság által kiadott hivatalos értelmezése szerint²⁴ az államnyelv (державна мова) egyben hivatalos nyelv (офіційна мова) is Ukrajnában (Cserniczkó 2013: 260–261). Ugyanakkor az a tény – állapítja meg az említett alkotmánybírósági állásfoglalás is –, hogy az országnak csupán egyetlen államnyelve van, nem jelenti azt, hogy csak és kizárólag az ukrán nyelv használható hivatalos nyelvi funkcióban, a társadalmi élet nyilvános szféráiban megjelenő kommunikációs eszközként. Ennek megfelelően az új nyelvtörvény bizonyos feltételek esetén lehetővé teszi a kisebbségi nyelvek hivatalos használatát (Beregzászi–Cserniczkó–Ferenc 2014, Tóth–Cserniczkó 2013, 2014).

²² Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про засади державної мовної політики" (стосовно посилення захисту мовних прав російського та російськомовного населення України) http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44456 (2015-02-09) Az őslakó státusz felelőse egyébként ismét csak egy olyan kérdés, amiről két évtizede zajlanak több-kevesebb intenzitással viták az országban.

²³ Конституція України. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (2015-02-09).

²⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України від 14. 12. 1999 р. № 10-рп/99. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99> (2015-02-09).

A törvény 7. cikkely 2. része felsorolja azt a 18 nyelvet, melyek a hatálya alá tartoznak: orosz, belarusz, bolgár, örmény, gagauz, jiddis, krími tatár, moldáv, német, görög, lengyel, roma (cigány), román, szlovák, magyar, ruszin, karaim és krimcsak. Ezeket a nyelveket – a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájára hivatkozva – „regionális vagy kisebbségi nyelvek”-ként határozza meg. Más nyelvek nem rendelkezhetnek regionális vagy kisebbségi nyelv státusával az országban, a felsoroltak azonban – további határozatoktól, döntésektől, állásfoglalásoktól függetlenül – rendelkeznek ezzel a státusszal.

A 2001-es népszámlálás adatai alapján nemzetiségi alapon Ukrajna polgárainak 22,18%-a (10.699.209 fő), anyanyelv szerint viszont 32,47%-a (15.663.434 személy) tartozik a kisebbségek közé. Azzal tehát, hogy a jogszabály – a még 1989-ben elfogadott nyelvtörvénnyel és a nemzeti kisebbségek védelméről szóló, 1992-ben hozott törvénnyel,²⁵ valamint a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának ukrainai ratifikációs jogszabályával²⁶ szemben – nem a nemzeti kisebbségek nyelveit védi, hanem a regionális vagy kisebbségi nyelveket anyanyelvként beszélő polgárok nyelvi jogait, jóval szélesebb körre terjed ki a hatálya. A törvényben megnevezett 18 regionális vagy kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek száma a 2001-es census adatai alapján összesen 15.318.855 fő volt, s ezzel Ukrajna lakosságának 31,75%-át tették ki. Azoknak a nyelvi kisebbségeknek a nyelvi jogait (akik az ország lakosságának 0,3%-át alkotják), melyek anyanyelve nem tartozik az állami nyelvpolitika alapjairól szóló jogszabály hatálya alá, Ukrajna nemzeti kisebbségeiről hozott törvénye védelmezi.

A törvény három csoportba sorolja az érvényesíthető nyelvi jogokat (Tóth–Cserniczkó 2013: 6–7, 2014: 16–18).

Az első csoportba azok a jogok tartoznak, amelyeket a helyi hatalmi szerveknek kötelezően és automatikusan biztosítaniuk kell azoknak a közigazgatási egységeknek a területén, ahol a törvényben felsorolt 18

²⁵ Закон України про національні меншини в Україні. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2494-12> (2015-02-09) A törvény elemzése: Beregszászi–Cserniczkó 2003: 107, Cserniczkó 2013: 2005: 101.

²⁶ Закон України про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/802-15> (2015-02-09) Elemzése: Beregszászi–Cserniczkó 2007, Cserniczkó 2013: 266–279.

nyelv közül egy (vagy több) anyanyelvi beszélőinek aránya eléri a 10%-ot. Az ilyen jogok közé tartozik például a helyi államhatalmi és önkormányzati szervek iratainak hivatalos közzététele a kisebbségi vagy regionális nyelven; a hatóságokhoz forduló kisebbségi nyelvet beszélő személyekkel folytatott kommunikációban a hivatalnak a kisebbségi nyelvet kell használnia; a regionális nyelven benyújtott írásbeli beadványokra ugyanezen nyelven kell választ adni; az iskolai oktatásban tanítani kell a kisebbség nyelvét; a földrajzi neveket kisebbségi nyelven is fel kell tüntetni stb.

A második csoportba tartozó jogok alkalmazása és annak mértéke az adott adminisztratív egység (megye, járás, település) képviselő-testületének a határozata alapján kerül meghatározásra. Ezek közé tartozik többek között a regionális nyelv használata a helyi hatalmi szervek munkájában, az ügyvitelben és a dokumentációban; a regionális nyelv használata konferenciákon, gyűléseken és egyéb hivatalos összejöveteleken; a hivatalos hirdetések és közlemények terjesztésében, valamint az államhatalmi szervek nevének a feltüntetésében, a pecsétek és bélyegzők szövegeiben, illetve a formanyomtatványokon stb.

A harmadik csoportba tartozó nyelvi jogok érvényesítése az állampolgárok indítványától, azaz egyéni és személyes döntésétől függ. Az érintett természetes és jogi személyek szándékától függ például a választási kampányok nyelve; a reklámok, hirdetések nyelvének megválasztása stb. Írásban kérelmezhetik az állampolgárok, ha a személyi igazolványukban és az iskolai végzettségről szóló dokumentumaikban az államnyelv mellett regionális nyelven is szeretnék látni személyes adataikat, de írásos kérvény alapján élhetnek az iskolai oktatás nyelve megválasztásának jogával is.

A törvény lehetőséget biztosít a helyi önkormányzatoknak arra is, hogy a saját belátásuk alapján dönthessenek a törvény által kilátásba helyezett intézkedések végrehajtásáról az olyan nyelvek esetében, melyek az adott területen hagyományosan használatosak, ám anyanyelvi beszélőinek aránya kisebb, mint 10%. Ez a lehetőség azonban kizárólag azon nyelvek esetében áll fenn, amelyek szerepelnek a 7. cikkelyben felsorolt 18 nyelv között.

A törvény kötelezi a Központi Statisztikai Hivatalt, hogy a törvény hatályba lépésétől számított három hónapon belül biztosítsák a helyi önkormányzatok számára az adott közigazgatási egységgel kapcsolatban a népszámlálásnak a lakosság nyelvi összetételére vonatkozó adataihoz való hozzáférést.²⁷

Bár országosan az orosz anyanyelvűek aránya 29,59%, a jogszabály alkalmazását csak megyei, járási és települési szinten írja elő a törvény. Hiába haladja meg tehát jelentősen az orosz anyanyelvűek aránya a 10%-ot Ukrajnában, országos szinten csak egy államnyelv és hivatalos nyelv van: az ukrán.

Alsóbb (megyei, járási, települési) szinteken azonban összetett a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazása: a jogszabály ugyanis egymástól nagyon eltérő számú és helyzetű nyelvi közösségre terjed ki (1. táblázat). A legutóbbi, 2001-es népszámlálás adatai szerint az országban élő nem ukrán anyanyelvűek között 91,13% az orosz, és mindössze 8,87% az egyéb nyelvet anyanyelvként beszélők aránya (2. táblázat). Az orosz ajkúak csoportja tehát jelentős mértékben kiemelkedik a többi nyelvi közösség közül. Ez nem csupán az orosz anyanyelvűek száma tekintetében van így: az orosz nyelv az ország jelentős részén a leggyakrabban használt nyelv. Az ország függetlenné válásáig az orosz a Szovjetunió domináns nyelve volt Szovjet-Ukrajna területén is, s ezt a pozícióját az ország számos régiójában (főként a déli és keleti területeken, de számos tekintetben a fővárosban, Kijevben is, lásd pl. Zalizniak–Masenko 2001) máig őrzi. Az ország lakosságának jelentős része az orosz nyelvet használja a mindennapokban (Besters-Dilger ed. 2008, 2009, Majboroda et al eds. 2008, Vorona–Sulha eds. 2007).

²⁷ Ezek az adatok a hivatal hivatalos honlapján megyei, járási és települési szinten elérhetők: <http://www.ukrcensus.gov.ua/ukr/notice/news.php?type=2&id1=21> (2015-02-09),

1. táblázat. Ukrajna lakosságának megoszlása nemzetiség és anyanyelv szerint a 2001. évi census adatai alapján²⁸

Forrás: <http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/stat/census/01/03.pdf>
(State Statistics Committee of Ukraine)

	Az adott nemzetiség képviselőinek		Anyanyelve és nemzetisége azonos	
	száma	aránya (%)	Szám	%
Ukránok	37541693	77,821	31970728	85,16
Oroszok*	8334141	17,276	7993832	95,92
Beloruszok*	275763	0,572	54573	19,79
Moldávok*	258619	0,536	181124	70,04
Krími tatárok*	248193	0,514	228373	92,01
Bolgárok*	204574	0,424	131237	64,15
Magyarok*	156566	0,325	149431	95,44
Románok*	150989	0,313	138522	91,74
Lengyelek*	144130	0,299	18660	12,95
Zsidók*	103591	0,215	3213	3,10
Örmények*	99894	0,207	50363	50,42
Görögök*	91548	0,190	5829	6,37
Tatárok	73304	0,152	25770	35,15
Cigányok*	47587	0,099	21266	44,69
Azerbajdzsánok	45176	0,094	23958	53,03
Grúzok	34199	0,071	12539	36,66
Németek*	33302	0,069	4056	12,18
Gagauzok*	31923	0,066	22822	71,49
Koreaiak	12711	0,026	2223	17,49
Üzbégek	12353	0,026	3604	29,18
Csuvasok	10593	0,022	2268	21,41
Szlovákok*	6397	0,013	2633	41,16
Karaimok*	1196	0,002	24	2,01
Krimcsakok*	406	0,001	21	5,17
Egyéb	322054	0,668	46888	14,50
Összesen	48240902	100,00	41093957	85,18

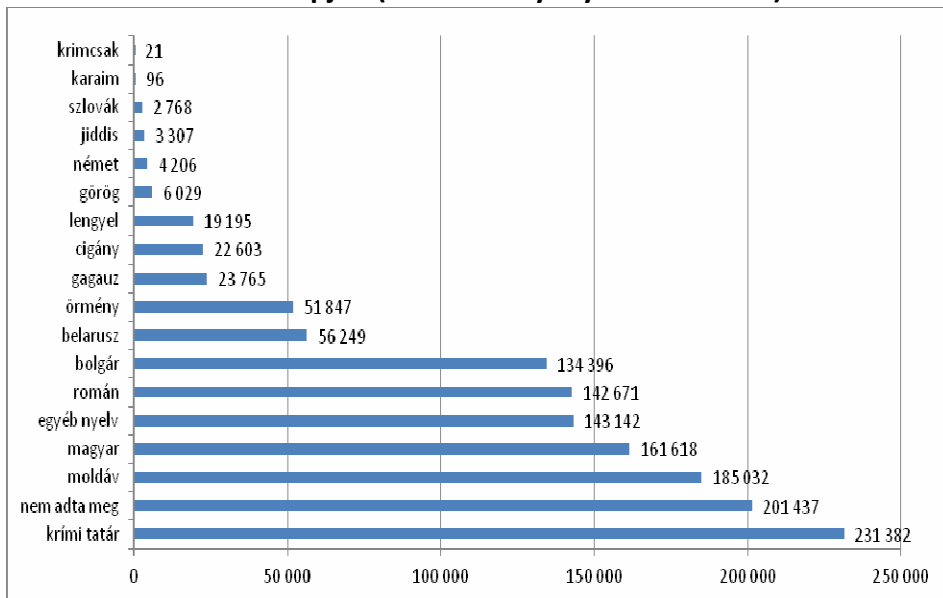
²⁸ *-gal azokat a nemzetiségeket jelöltük, melyek nyelvére kiterjed a jogszabály.

A többi, nem orosz anyanyelvű nyelvi kisebbség között is jelentős eltérések vannak számosságukat, illetve nyelvüknek a nyilvános közéletben, az oktatásban, a kultúrában történő használatát tekintve egyaránt. Csupán a krími tatár anyanyelvűek száma haladta meg a 200 ezer főt, és mindössze a moldáv, a román, a magyar és a bolgár anyanyelvi beszélői érték el a 100 ezres létszámot. A karaimot és krimcsakot anyanyelvként beszélők száma 100-nál kevesebb volt (1. ábra).

**2. táblázat. A nem ukrán anyanyelvű állampolgárok
Ukrajnában a 2001-es népszámlálás adatai alapján**

nem ukrán anyanyelvű	fő (%)	ebből az anyanyelve:	fő	az összlakosság %-ában	a kisebbségek %-ában
összesen	15 663 434	orosz	14 273 670	29,59	91,13
	(32,47%)	egyéb	1 389 764	2,88	8,87

1. ábra. A nyelvtörvény által regionális vagy kisebbségi nyelvnek minősített nyelvek anyanyelvi beszélőinek száma a 2001-es census adatai alapján (az orosz anyanyelvűek nélkül)

Bár a regionális vagy kisebbségi nyelvek között a nyelvtörvény 7. cikkelye a ruszint is felsorolja, az 1. táblázatban és az 1. ábrán nincsenek feltüntetve a ruszin anyanyelvűek. Ennek oka, hogy a Szovjetunióban a ruszinokat az ukrán nép részeként tartották nyilván, és a független Ukrajna a Szovjetunió politikáját folytatta a ruszinok kapcsán: hivatalosan nem ismerte el sem a ruszin nemzetiség, sem a ruszin nyelv létét (Dickinson 2010, Kuzio 2005, Cserniczkó–Ferenc 2014). Ukrajna hivatalos álláspontja szerint a ruszinok az ukránság egyik néprajzi csoportja, az általuk beszélt nyelv pedig az ukrán egyik nyelvjárása. A 2001. évi népszámlálás alkalmával 6725 (ebből Kárpátalján 6724, Lemberg megyében 1) fő vallotta magát ruszin anyanyelvűnek.²⁹ A magukat ruszin nemzetiségűnek és anyanyelvűnek vallókat a népszámlálási statisztikákban az ukrán nemzetiségűek és anyanyelvűek között tartották számon (Iltyo ed. 2003: 62), amíg a nyelvtörvény elfogadását követően nem hozták nyilvánosságra a magukat ruszin anyanyelvűnek tekintők számát.

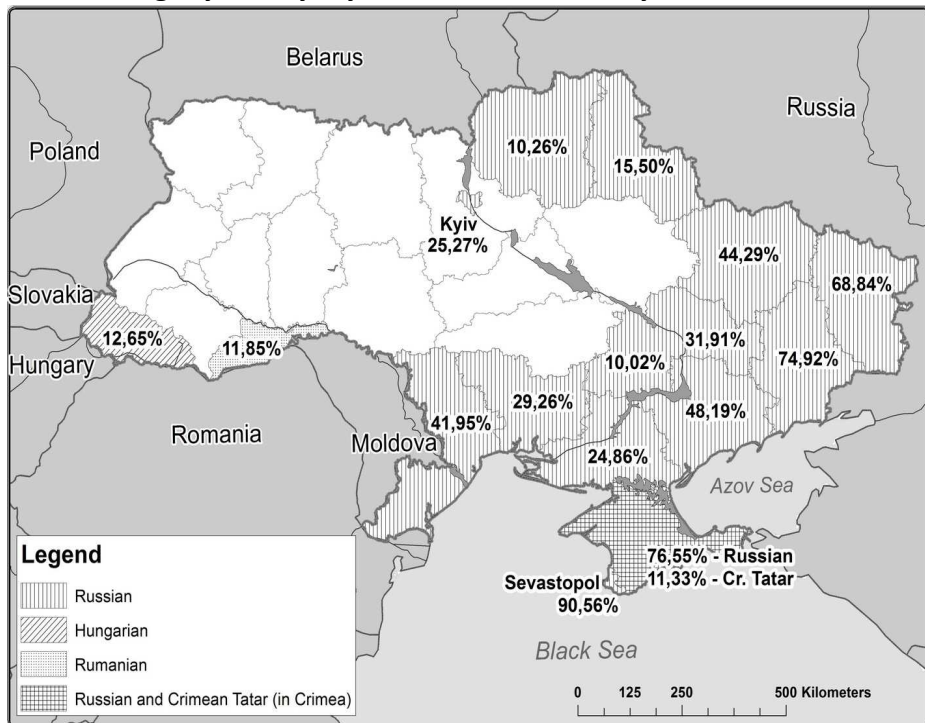
A törvény számos kritikusa szerint a jogszabály kizárólag az orosz anyanyelvűek számára hozhat előrelépést, más kisebbségi közösségek nem élhetnek a nyelvtörvény rendelkezéseivel. Egyesek szerint a kisebbségek számára széles nyelvhasználati jogokat biztosító törvény elfogadásával Ukrajna tett egy lépést az európai jogharmonizáció és az országra nehezedő nyelvi helyzet megoldása felé; mások viszont csupán a 2012-es őszi esedékes parlamenti választások miatt hozott populista fogásnak, illetőleg az orosz nyelv pozícióinak megerősítésére, az államnyelv helyzetének megrendítésére irányuló eszköznek tekintették a nyelvtörvény elfogadását, amely semmilyen gyakorlati jelentőséggel nem bír a valódi nyelvi kisebbségek számára (Fedinec 2012: 115, 2013: 86). Kétségtelen, hogy a kis nyelvi közösségek (például a karaimok, a krimcsakok) csupán az egyéni kérelem alapján biztosított nyelvi jogaikkal tudnak élni, hiszen egyetlen közigazgatási egység vagy település területén sem érik el a 10%-os arányt. Több régióban azonban az oroszok kívül más közösségek is élhetnek a nyelvtörvényben kodifikált jogaikkal. Például Csernyivci

²⁹ http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_no_uk.asp?#m5 (2015-02-09).

megyében a román, Odessza megyében a bolgár, a moldáv és a gagauz, Kárpátalján a magyar és a román anyanyelvűek érik el a 10%-os küszöböt nem csupán települési hanem egyes járások szintjén is. A szlovák, a német, a cigány és a ruszin anyanyelvűek is elérik a 10%-os arányt egy vagy több településen, például Kárpátalján (Beregszászi–Cserniczkó–Ferenc 2014: 10–17, Tóth–Cserniczkó 2014: 133–139).

Persze az is tény, hogy az orosz anyanyelvűek aránya éri el a legtöbb közigazgatási egység területén a törvényben megszabott 10%-os határt. Az Alkotmány 133. cikkelye értelmében a törvény elfogadásakor Ukrajna közigazgatásilag még mind elvileg, mind gyakorlatilag 24 megyére, 1 autonóm köztársaságra (Krím), valamint Kijev fővárosra és Szevasztopol városra tagolódott. A hivatalos népszámlálási adatok szerint 24 megyéből 11-ben haladta meg az orosz anyanyelvűek aránya a 10%-ot. Emellett Kijevben (25,27%) és Szevasztopolban (90,56%) szintén magasabb volt az orosz ajkúak aránya 10%-nál. A Krími Autonóm Köztársaságban az orosz (76,55%) és a krími tatár (11,33%) anyanyelvűek részaránya egyaránt nagyobb volt, mint 10%. Csernyivci megyében a román anyanyelvi beszélői (11,85%) érték el a 10%-os küszöböt. Kárpátalján pedig a magyar anyanyelvűek aránya csaknem 13%-os volt. A nyelvtörvény alapján tehát országos szinten az egyetlen államnyelv az ukrán maradt ugyan, ám az orosz Ukrajna területének felén – beleértve a fővárost is – gyakorlatilag a hivatalos nyelv státuszával rendelkezett (2. ábra).

2. ábra. Ukrajna legmagasabb szintű közigazgatási egységei, ahol a 2001-es census hivatalos adatai alapján egy (vagy több) regionális vagy kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya elérte a 10%-ot³⁰

4. Utóélet

A Janukovics mögött álló politikai erők az új nyelvtörvénnyel tettek egy lépést a nyelvi kisebbségek jogainak rendezése felé. Azzal, hogy lemondtak arról, hogy az orosz második államnyelvi státust kapjon, a társadalmi és politikai konszenzus kialakításának irányába is léptek egy aprót. Ennek ellenére a nyelvtörvénynek számos ellenzője volt, utcai demonstrációkon tiltakoztak elfogadása ellen. A nyelvi kérdés megnyugtató rendezését tehát nem hozta meg.

Amikor 2013 novemberében kiderült, hogy Janukovics elnök nem fogja aláírni Vilniusban az Európai Unió és Ukrajna közötti társulási

³⁰ A régióknál az adott kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek arányát tüntettük fel. A térképet Molnár D. István készítette.

megállapodást, illetve a szabadkereskedelmi egyezményt, Kijevben tüntetések kezdődtek. A főváros főterén³¹ kibontakozott tiltakozások egy ideig békésen zajlottak. November végén a rendőrség indokolatlanul brutális beavatkozása a langyos tiltakozást országos megmozdulássá terebélyesítette. 2014 januárjában az elnök mögött álló parlamenti többség drasztikus törvényeket hozott az állampolgárok gyülekezési jogának korlátozására, ami immár halálos áldozatokkal járó, kontrollálatlan erőszakhullámba torkollott. Lemondott Mikola Azarov kormányfő, Viktor Janukovics pedig 2014. február 22-én elmenekült az országból.

A parlamentben azonnal gyors átrendeződés következett be, ugyanazokkal a képviselőkkel, de más pártszínekben az új parlamenti többség már másnap, 2014. február 23-án – a Baty kiviscsina [Haza]³² frakciójához tartozó Vjacseszlav Kirilenko képviselő előterjesztésére – az új nyelvtörvény eltörléséről fogadott el jogszabályt.³³ Az Ukrajna elnöki posztját és a parlament házelnöki tisztjét egy személyben ideiglenesen betöltő Olekszandr Turcsinov azonban február 27-én úgy döntött, nem írja alá a 2012-es nyelvtörvényt hatályon kívül helyező dokumentumot, s az nem lépett hatályba. Döntését nyilván két tényező befolyásolta: példátlan egységről és szolidaritásról tanúságot téve még a nyugati megyék ukrán érzelmű értelmiségének képviselői is felemelték szavukat a lépés ellen, illetve Oroszország azonnal bejelentette: védelmébe veszi az ukrainai orosz anyanyelvű közösséget, megvédi őket az ukrán nacionalizmustól. Az 1954-ben a Szovjetunióon belül az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz csatolt Krími Autonóm Köztársaság területén már aznap megjelentek az orosz hadsereg felségjelzés nélküli fegyveresei. 2014. március 16-án a félsziget lakosai orosz támogatással szervezett népszavazáson nyilvánították ki, hogy csatlakozni szeretnének Oroszországhoz.

³¹ Kijev központi terének neve ukránul майдан Незалежності (Függetlenség tere), ám a főváros lakosai leggyakrabban Майдан (Tér) néven emlegetik, ezért a híradásokban is gyakran Majdan-ként szerepelt. Innen ered a mozgalomnak a sajtóban gyakran használt elnevezése, az Euromaidan.

³² A párt egyik vezetője a kijevi tiltakozások eredményeként a börtönből szabadult Julija Timosenko volt miniszterelnök. Ennek a parlamenti pártnak volt a tagja Arszenyij Jacenyuk, az akkori ideiglenes kormányfő is.

³³ Ukraine abolishes law on languages of minorities, including Russian. 23-02-2014. http://rbth.co.uk/news/2014/02/23/ukraine_abolishes_law_on_languages_of_minorities_including_russian_34486.html.

A nyelvtörvény hatályon kívül helyezése helyett Turcsinov javaslatot tett egy új nyelvtörvény kidolgozásával megbízandó munkacsoport létrehozására.³⁴ A parlament március 4-ei ülésén határozott a nyelvtörvényt előkészítő ideiglenes eseti bizottság³⁵ létrehozásáról.³⁶ A 11 tagú bizottságban minden parlamenti frakció képviselői helyet kaptak. Elnöke Ruszlan Kosulinszkij, a parlament egyik alelnöke, a szélsőjobboldali Szvoboda [Szabadság] Párt képviselője lett. A tagok között szerepelt Musztafa Dzsemiljov, a krími tatár, Ivan Popescu, a román és Gajdos István, a magyar közösség tagja is, mindhárman parlamenti képviselők.³⁷

A bizottság összesen öt ülést tervezett, melyek közül azonban háromra – mert a bizottság tagjai a határozathozatalhoz nem elegendő számban jelentek meg – nem kerülhetett sor.

Március 4-ei első ülésén a bizottság arról döntött, hogy a képviselők javaslatai alapján szakértőket (köztük nyelvészeket, irodalmárokat, művészeket) kér fel Ukrajna egész területéről, hogy vegyenek részt a munkában.³⁸ Az egy hét múlva sorra kerülő ülésen többségi szavazással úgy határoztak, hogy nem dolgoznak ki új jogszabálytervezetet, hanem egy korábbi, a független Ukrajna első elnöke, Leonyid Kravcsuk által vezetett munkacsoport által kidolgozott tervezetet tekintik alapnak.³⁹ Ezt a csoportot még Janukovics kérte fel 2012 végén arra, hogy tökéletesítse az új nyelvtörvényt.⁴⁰ A bizottság létrehozásának kiváltó oka az ország jelentős részén kibontakozott nyelvtörvény elleni tiltakozáshullám volt.⁴¹

Kosulinszkij a parlament április 11-i ülésén bejelentette, hogy a bizottság a Kravcsuk vezetésével kidolgozott nyelvtörvénytervezetet te-

³⁴ <http://iportal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/88685.html> (2014-10-18).

³⁵ Ukránul: Тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради України з підготовки нової редакції закону про розвиток та застосування мов в Україні.

³⁶ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/851-18> (2015-02-05).

³⁷ Dzsemiljov az akkori kormánypárt, azaz a Batykvicscsina frakciójának tagja volt. Popescu és Gajdos eredetileg a Régiók Pártja listáján jutott a parlamentbe, de a Janukovics hatalma elleni tüntetések során mindketten kiléptek a frakcióból. Előbbi akkor frakción kívüli, utóbbi pedig az új kormány megalakulása után létrejött Szuverén Európai Ukrajna képviselőcsoport tagja volt.

³⁸ <http://iportal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/89010.html> (2015-02-09).

³⁹ <http://iportal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/89249.html> (2015-02-09).

⁴⁰ <http://tyzhden.ua/News/57359> (2015-02-09).

⁴¹ Lásd például: <http://www.unian.ua/politics/669714-aktsiji-proti-movnogo-zakonu-vidbuvayutsya-v-bagatoh-mistah-ukrajini.html> (2015-02-09).

kinti vitaalapnak. A tervezethez a bizottság egyes tagjai és több felkért szakértő számos kritikai kommentárt fűzött.⁴²

Az „Ukrajna törvénye a nyelvek használatának rendjéről Ukrajnában”⁴³ címet viselő tervezet tulajdonképpen az állami nyelvpolitika alapjairól szóló 2012-es nyelvtörvényhez készített módosító indítvány, főbb vonalakban követi annak szerkezetét. Ha azonban szövegét összevetjük a 2012-es törvénnyel, egyértelműen kiderül, hogy a jogalkotói szándék a kisebbségi nyelvi jogok jelentős szűkítése. Az 5. cikk 2. bekezdése szerint például a törvényben foglalt jogok csak akkor alkalmazhatók, ha egy város vagy falu területén a felsorolt nyelvek valamelyike anyanyelvi beszélőinek aránya eléri vagy meghaladja a 30%-ot. A tervezet tehát a 2012-es jogszabályban rögzített 10%-hoz képest a háromszorosára emeli a kisebbségi nyelvek használatának alsó küszöbét. A kisebbségek nyelvi jogainak érvényesítését példátlanul megnehezítené az 5. cikk 2. bekezdésében bevezetni kívánt eljárás. Hiába éri el ugyanis a kisebbségi nyelv beszélőinek aránya a 30%-ot, a közösség tagjai még nem élhetnek automatikusan a törvényben foglalt jogokkal. Össze kell gyűjteni az adott település lakosai minimum 30%-ának aláírását, így kinyilvánítva a kisebbségi nyelv használatára irányuló szándékot. Az aláírás-gyűjtés eredményei alapján a kisebbségi nyelv használatára vonatkozó kérést előbb a megyei közgyűlésnek, majd a parlamentnek is jóvá kell hagynia, minden egyes település esetében külön-külön. További szűkítés, hogy a tervezet mindenütt csak a települési szintet nevezi meg mint olyat, ahol a törvény alkalmazható. A 2012-es jogszabály bizonyos feltételek mellett járási és megyei szinten is lehetővé teszi a kisebbségi nyelvek használatát.

Kosulinszkij bejelentette,⁴⁴ hogy a tervezet szövegét a parlamenti vita előtt elküldik véleményezésre a Velencei Bizottsághoz, az EBESZ-hez, az Európa Tanácshoz, valamint minden ukrajnai nemzeti kisebbség képviselőihez. 2014 áprilisában azonban az újabb belpolitikai fejlemények a nyelvtörvény ügyét háttérbe szorították: az orosz hadsereg támogatásával a kelet-ukrajnai Donyeck és Luhanszk megyékben permanens fegy-

⁴² <http://iportal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/90599.html> (2015-02-09).

⁴³ Закон України «Про порядок застосування мов в Україні».

⁴⁴ <http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5239.html>. (2015-02-09).

veres konfliktus tört ki. Az „ukrán válságnak” nevezett hibrid háború összehadódott az ország rendkívül súlyos gazdasági helyzetével és kiegyensúlyozatlan belpolitikai viszonyaival.

5. Összefoglalás helyett

2015. február elején a napnál világosabb, hogy a 2012-ben elfogadott nyelvtörvény – amely egyetlen államnyelvként határozza meg az ukránt, de széles jogokat biztosít a kisebbségi nyelvek beszélőinek is – nem válhatott a konszolidáció és a kompromisszum alapjává, hiszen túlságosan sokaknak volt érdeke a nyelvi és etnikai feszültségek végletekig történő kiélézése.

A nyelvkérdés Ukrajnában hagyományosan átpolitizált, érzelmileg telített, számtalan szimbolikus réteg rakódik rá. Az ukrán és orosz nyelv státusa, helyzete állandó ürügy az orosz–ukrán politikai, gazdasági, kulturális és ma már sajnos katonai konfliktusokban. A Krím-félsziget Oroszország általi annektálása, a kelet-ukrajnai megyékben fennálló fegyveres konfliktus után bármiféle kompromisszum reménye egyre halványul. A válságos helyzet egy biztos következménye – az orosz kisebbség megszületése, amely korábban csak számbelileg volt annak tekinthető, semmilyen más tekintetben nem.

A nyelvpolitika egyik fontos céljának gyakran a nyelvi konfliktusok elkerülését vagy kezelését szokták tekinteni. A nyelvpolitika által kezelt konfliktusok azonban szinte soha sem nyelvi eredetűek: ezek hátterében a nyelvet/nyelveket beszélő csoportok közötti társadalmi, politikai és/vagy gazdasági konfrontáció áll. A nyelvpolitikai döntéseket „politikai-ideológiai, és nem nyelvi tényezők motiválják, sőt, a nyelvet sokszor pusztán ürügyként használják a politikai szereplők arra, hogy politikai célokat, például valamilyen társadalmi átrendeződést érjenek el, vagy konzerváljanak egy nekik kedves állapotot” (Sándor 2014: 354). Nyilvánvalóan ez a helyzet Ukrajnában is. A függetlenné válás óta látszólag a nyelvi kérdésben egymásnak feszülő politikai táborok valójában a politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális erőforrások fölötti kontroll miatt kerültek szembe egymással. A felszínen a nyelvek státuszára irányuló éles viták a nemzetépítés módozatairól, a társadalmi státusról, a politikai és gazdasági erőviszonyokról, a hatalomról szólnak. Az ország

keleti vagy nyugati elkötelezettsége, illetve a nyelvpolitikai helyzet rendezése körül két évtizeden át alkalmazott politikai egyensúly taktikája egyértelműen megbukott, az ország lakossága végzetesen megosztottá vált.

Az Ukrajna régiói közötti ellentétek hátterében azonban jóval hangsúlyosabban vannak jelen a történelmi múltból, a gazdasági különbségekből fakadó konfliktusok, mint az etnikai és nyelvi alapú szembenállás (Karácsonyi et al 2014). A független Ukrajnában nem találtak olyan egyesítő kapcsolódási pontot, amelyre alapozva csökkenteni lehetett volna az országot megosztó szakadékokat (Fedinec 2012, 2013). Bowring (2008: 55) szerint az országban a szovjet múlt az egyetlen közös pont a kollektív emlékezetben, melynek megítélése azonban gyökeresen eltér a nyugati és keleti régiókban.

A belülről feszítő törésvonalakat a kívülről ható erők is fokozták. Egyik oldalról az USA és az Európai Unió, a másiktól pedig Oroszország politikai és gazdasági érdekei gyakorolnak fokozódó nyomást az egymással vetélkedő, korrupt és tehetetlen politikai elitől szenvedő Ukrajnára. Az ilyen kiélezett helyzetben szinte szükségszerű volt a Szovjetunió széthullása után Európa középső és keleti felében rendezetlenül hagyott etnikai és nyelvi alapú konfliktusok felerősödése a Szovjet-Ukrajna területe mellett a szovjet múlt gazdasági, politikai, kulturális, nemzetiségi, etnikai és nyelvi problémáit is megöröklő Ukrajnában.

6. Van-e tanulság?

Az új ukrán nyelvtörvény törvény kapcsán felmerül a kérdés: kinek volt igaza? Azoknak, akik szerint jelentős és reális veszélyeket hordoz magában a 2012-ben elfogadott nyelvtörvény, vagy azoknak, akik úgy vélték, a kisebbségek nyelvhasználati jogait és a demokráciát szolgálja a jogszábály? A lángba borult, fegyverropogástól hangos keleti régiókból elmene-kült tömegek, a harctéren egymás gyilkoló felek szempontjából a kérdés megválaszolhatatlan. Minthogy a nyelv, a nyelvhasználat problémája többször merült fel ürügyként az ukrán–orosz konfliktusban, valamilyen általánosabb, a nyelvi emberi jogokból kiinduló tanulság megfogalmazására talán tehetünk kísérletet.

Az anyanyelv használatára vonatkozó jogok olyan jogok, melyek mind a többségi, mind a kisebbségi polgárokat mint emberi jogokat megilletik, és nem csupán a kisebbségekre vonatkozó többletjogok (Andrássy 1998, 2013). Ám ezt a nyelvtörvényeket elfogadó államok, köztük Ukrajna, nem tudatosították. Azzal ugyanis, hogy az államok – rendszerint a kisebbségeket említő speciális jogszabályokban (pl. nyelvtörvényben, kisebbségi törvényben stb.) – külön kiemelik, hogy a kisebbségeknek joguk van saját kultúrájuk megőrzésére és fejlesztésére, nyelvük használatára, anyanyelvük elsajátítására vagy a saját nyelvükön való tanulásra, implicite azt sugallják, hogy ezek olyan többletjogok, melyek csak és kizárólag a gondoskodó és demokratikus állam pozitív hozzáállása, jóindulata miatt illetik meg a kisebbségeket. Azáltal azonban, hogy a többségi elit uralta államok csak a kisebbségek vonatkozásában emelik ki ezeket a jogokat, azt sugallják, mintha a többségi nemzethez tartozókat nem illethetné meg ugyanezen jogok (lásd Kontra–Szilágyi 2002). Mindeközben könnyű belátni: ahhoz, hogy valamennyi állampolgár számára biztosítva legyen például saját nemzeti identitása, kultúrája, vallása vagy éppen nyelve megőrzésének és anyanyelve szabad használatának a joga, elegendő ezt a nemzeti kisebbségekre utalás nélkül, általános emberi vagy állampolgári jogként megfogalmazni.

A jelenleg általános jogalkotási gyakorlat – amellet, hogy álságos módon egyfajta többletjogokként jeleníti meg a kisebbségi jogokat – arra is kiválóan alkalmas, hogy burkoltan diszkrimináljon: mindazok a jogok, melyek a kisebbségek vonatkozásában nincsenek külön rögzítve, rendszerint nem is illethet meg a nemzeti kisebbségek képviselőit; illetve: a kisebbségek jogai általában csak olyan mértékben alkalmazhatók, amennyire azokat a speciálisan a róluk szóló külön passzusok megfogalmazzák. Andrássy György (1998: 180) szerint éppen ezért kell a nyelvi jogokat univerzális, mindenkit megillető jogként úgy megfogalmazni, hogy „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy anyanyelvét/saját nyelvét használja”.

Amikor a többségi nemzetek tagjai saját nyelvüket erőltetik a kisebbségekre, s amikor mindezt arra hivatkozva teszik, hogy a kisebbségek jobban járnak, ha magas szinten megtanulják ezt a nyelvet és saját nyelvük helyett inkább azt használják (legalábbis bizonyos szituációkban),

akkor arról tesznek tanúbizonyságot, hogy a domináns nyelvi csoport számára természetes az államnyelv és azt ezt hordozó többségi etnikum jogilag is legitimált privilegizált helyzete. Brubaker és munkatársai (2011: 261) szerint „Ez egyenesen következik abból a nacionalista alapállásból, amelyet a domináns »államalkotó« nemzetekkel azonosuló egyének széles körben vallanak, nevezetesen hogy a nemzetállam lényegénél fogva egy adott nemzeté és azért a nemzetért van”. Azok, akik Ukrajnában csak az államnyelv veszélyeztetettségéről beszéltek éveken át, és *ab ovo* elutasították az orosz és más kisebbségi nyelvek helyzetéről folyó érdemi szakmai párbeszédet, majd később mindent megtettek a 2012-es nyelvtörvény elfogadása és alkalmazása ellen, egyértelműen ezen az állásponton vannak. Azt látnunk kell, hogy ők a jelenlegi konfliktusban is igazolni látják álláspontjuk helyességét.

A domináns csoport tagjai számára azért is természetesnek tűnhet ez a fajta szemlélet, mert országuk neve rendszerint magában foglalja a többségi etnikum nevét, és ez mintegy implikálja számukra, hogy ez a nemzet az államiság birtokosa, ők vannak otthon, mindenki más egyfajta vendég csupán. Innen csupán egy lépés az a szemlélet, mely szerint saját államukban csak a domináns csoport nyelve lehet az egyetlen államnyelv, hivatalos nyelv. Így válik a nyelv a kommunikáció és az identitásjelzés eszközéből politikai és nemzeti szimbólummá.⁴⁵ „Ez az elgondolás – ami olyan magától értetődőnek tűnik, hogy nem is igényel különösebb átgondolást vagy indoklást – a hétköznapi nyelvi ideológia egyik központi eleme” (Brubaker és munkatársai 2011: 261).

Az ukrajnai társadalom azon fele, amely lelkesen üdvözölte a nyelvtörvényt, és a demokrácia és a kisebbségi jogok diadalaként jelení-

⁴⁵ Ehhez kapcsolódóan lásd az Ukrajnában 2006-ban kidolgozott nyelvpolitikai koncepcióból (*Концепція державної мовної політики в Україні*. Київ: Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, 2006.) származó alábbi részletet: „Ukrajnában a nyelvpolitika prioritása az ukrán nyelvnek mint azon ukrán nemzet identitásának meghatározó tényezőjének és legfőbb jegyének a megszilárdítása és fejlesztése, amely történetileg él Ukrajna területén, lakosságának abszolút többségét alkotja, az állam hivatalos elnevezését adja, és az ukrán államiság alapvető rendszeralkotó összetevője.” Eredeti (ukrán) nyelven: „Пріоритетом мовної політики в Україні є утвердження і розвиток української мови – визначального чинника і головної ознаки ідентичності української нації, яка історично проживає на території України, становить абсолютну більшість її населення, дала офіційну назву державі і є базовим системоутворюючим складником української державності.”

tette meg, hajlamos megfeledkezni arról, hogy Európa legtöbb állama olyan nemzetállam, amely egykor hasonló folyamatokon ment át, mint az 1991-ben függetlenné váló Ukrajna. Hogy ne menjünk messzire: a magyar reformkor időszaka például számos párhuzamot kínál. A függetlenség felé törekvő magyar nemzet a szuverenitás egyik szimbólumát a magyar nyelvben találta meg, és – annak ellenére, hogy a Magyar Királyság területén számos más etnikum képviselői és több nyelv beszélői éltek – a magyar nyelvet tette meg kizárólagos államnyelvvé a latinnal és a némettel, valamint az országban beszélt más nyelvekkel szemben. Gyurgyák János (2007: 26) írja a magyar nacionalizmus és nemzeteszmé történetét összefoglaló kötetében: „általánosan hangoztatott nézet volt a reformkorban, hogy a ’ruha és a nyelv formálja a nemzetet közös nemzetté’. Így vált a nyelvművelés kérdése, azaz a magyar nyelv ’pallérozása és csinósítása’, továbbá a magyar irodalmi és tudományos nyelv megteremtése, végül pedig a magyar nyelv oktatási nyelvként való elfogadtatása a magyar nemzeti küzdelem egyik kulcskérdésévé, amely írók, költők, nyelvészek és jó szándékú dilettánsok egész hadát foglalta le és tartotta folyamatosan izgalomban több évtizeden keresztül. Ennek a nyelvi mozgalomnak a végső célja azonban nem nyelvi volt, hanem nagyon is politikai, nevezetesen az önálló, szuverén magyar nemzet megteremtése”. Az alig két évtizede függetlenné vált Ukrajna az identitáskeresés, a nemzetépítés útját járta, s ezen az úton, úgy tűnik, a közös nyelvre alapozott nemzetállam létrehozására irányuló szándék átléphetetlen lépcsőfoknak bizonyult.⁴⁶

IRODALOM:

- Andrássy György 1998. *Nyelvi jogok. A modern állam nyelvi jogának alapvető kérdései, különös tekintettel Európára és az európai integrációra*. Pécs: Janus Pannonius Tudományegyetem Európa Központja.
- Andrássy György 2013. *Nyelvszabadság. Egy egyetemes elismerésre váró egyetemes emberi jog*. Pécs: Dialóg Campus Kiadó.

⁴⁶ Ide vonatkozóan lásd: „Bizonyítani aligha lehet, de minden jel arra utal, hogy a nemzetállam a modern kori államiság szükségszerű, át nem ugorható fejlődési fokozata [...]. Végzetes lenne [...], ha a Nyugat figyelmen kívül hagyná a nemzetállami fejlődés szükségszerűségét, és alternatív megoldásként Kelet-Európa (kis) népei számára az úgymond ésszerűbb soknemzetiségű modellt kínálná” (Brunner 1995: 43).

- Arel, Dominique – Khmelko, Valerii 1996. The Russian Factor and Territorial Polarization in Ukraine. *The Harriman Review* Vol. 9/1–2: 81–91.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2003. Die Möglichkeiten des Gebrauchs der ungarischen Sprache in der Karpatoukraine de jure und de facto. In: Hrsg. Ferenc Glatz, *Begegnungen 21.: Die Sprache und die kleinen Nationen Ostmitteleuropas*, 101–117. p. Budapest: Europa Institut Budapest.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2007. A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája – ukrainai módra. *Kisebbségkutatás* 2: 251–261.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Ferenc Viktória 2014. *Nyelvi jogaink és lehetőségeink. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátaljai magyaroknak*. Budapest: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.
- Besters-Dilger, Juliane [Бестерс-Дільгер Ю.] 2011. Нація та мова після 1991 р. – українська та російська в мовному конфлікті. In: Андреас Каппелер ред. *Україна. Процеси націотворення*, 352–364. Київ: Видавництво „К.І.С.”
- Besters-Dilger, Juliane [Бестерс-Дільгер, Ю.] ed. 2008. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Besters-Dilger, Juliane ed. 2009. *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Bowring, Bill 2014. The Russian language in Ukraine: Complicit in Genocide, or Victim of State-building? In: Lara Ryazanova-Clarke ed. *The Russian Language Outside the Nation*, 56–80. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Brubaker, Rogers – Fleischmidt Margit – Fox, John – Grancea, Liana 2011. *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. Budapest: L’Harmattan.
- Brunner, Georg 1995. *Nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Kelet-Európában*. Budapest: Teleki László Intézet.
- Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Csernicskó István – Ferenc Viktória 2012. A kisebbségi nyelvhasználat jogi keretei és azok gyakorlati alkalmazhatósága Kárpátalján. In: Kántor Zoltán – Eplényi Kata szerk. *Térvesztés és határtalanítás. Magyar nyelvpolitika a 21. században*, 199–236. Budapest: Nemzetpolitikai Kutatóintézet – Lucidus Kiadó.
- Csernicskó István – Ferenc Viktória 2014. Hegemonic, regional, minority and language policy in Subcarpathia: a historical overview and the present-day situation. *Nationalities Papers* Vol. 42/3: 399–425.
- Dickinson, Jennifer 2010. Languages for the market, the nation, or the margins: overlapping ideologies of language and identity in Zakarpattia. *International Journal of the Sociology of Language* 201: 53–78.
- Fedinec Csilla 2012. Ukrajna helye Európában és a magyar–ukrán kapcsolatok két évtizede. *Külügyi Szemle* 2012/tél: 99–123.

- Fedinec Csilla 2013. Ukraine's Place in Europe and Two Decades of Hungarian-Ukrainian Relations. *Foreign Policy Review* 9/1: 69–95.
- Fedinec Csilla – Csernicskó István 2012. Nyelvtörvény Saga Ukrajnában: a lezáratlan 2012-es fejezet. *Kisebbségkutatás* 3: 568–588.
- Gyurgyák János 2007. *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Iltyo, I. [Ильто I.] ed. 2003. *Національний склад населення та його мовні ознаки. Статистичний бюлетень*. Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики.
- Karácsonyi Dávid – Kocsis Károly – Kovály Katalin – Molnár József – Póti László 2014. East–West dichotomy and political conflict in Ukraine – Was Huntington right? *Hungarian Geographical Bulletin* 63/2: 99–134.
- Khmelko, Valerii [Хмелько В.] 2006. Через що політикам вдається розколювати Україну. *Дзеркало тижня* № 24, 24 червня 2006 р.
- Kontra Miklós – Szilágyi N. Sándor 2002. A kisebbségeknek van anyanyelvük, de a többségnek nincs? In: Kontra Miklós – Hattyár Helga szerk. *Magyarok és nyelvtörvények*, 3–10. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Kubicek, Paul 2000. Regional Polarisation in Ukraine: Public Opinion, Voting and Legislative Behaviour. *Europa-Asia Studies* Vol. 52/2: 273–294.
- Kulyk, Volodymyr (Кулик Володимир) 2008. Мовна політика та суспільні настанови щодо неї після помаранчевої революції. In: Besters-Dilger, Juliane szerk. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*, 11–54. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Kulyk, Volodymyr [Кулык В.] 2007. Языковые идеологии в украинском политическом и интеллектуальном дискурсах. *Отечественные записки* 1: 296–316.
- Kulyk, Volodymyr [Кулык В.] 2010. Родной язык и язык общения: на что должна ориентироваться языковая политика? *Вестник общественного мнения* 3 (105): 75–86.
- Kulyk, Volodymyr 2009. Language Policies and Language Attitudes in Post-Orange Ukraine. In: Juliane Besters-Dilger ed. *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations*, 15–55. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Kuzio, Taras 2005. The Rusyn question in Ukraine: Sorting out fact from fiction. *Canadian Review of Studies in Nationalism* XXXII: 1–15.
- Majboroda, Oleksandr – Pancsuk, Maj [Майборода О. – Панчук М.] 2008. Мовне та політико-ідеологічне протистояння в Україні: причини, чинники, прояви. In: Majboroda, O. és mtsai szerk. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*, 205–234. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Majboroda, Oleksandr et al [Майборода О., Шульга М., Горбатенко В., Ажнюк Б., Нагорна Л., Шаповал Ю., Котигоренко В., Панчук М., Перевезій В.] eds. 2008. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.

- Masenko, Larysa [Масенко Л.] 2004. *Мова і суспільство: постколоніальний вимір*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Masenko, Larysa [Масенко Л.] 2007. *(У)мовна (У)країна*. Київ: ТОВ Темпора.
- Miller, Alexei [Миллер А.] 1997. Украина как национализирующееся государство. *Pro et Contra* 2/2: 85–98.
- Moser, Michael 2013. *Language Policy and the Discourse on Languages in Ukraine under President Viktor Yanukovich (25 February 2010–28 October 2012)*. Stuttgart, ididem–Verlag.
- Semsucsenko, Jurij – Gorbatenko, Volodimir [Шемшученко Ю. – Горбатенко В.] 2008. Законодавство про мови в Україні: хронологічний моніторинг, класифікація, понятійна основа. In: Majboroda, O. és mtsai szerk. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*, 157–173. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Stepanenko, Viktor 2003. Identities and Language Politics in Ukraine: The Challenges of Nation-State Building. In: Farimah Daftary – François Grin eds. *Nation-Building Ethnicity and Language Politics in transition countries*, 109–135. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative – Open Society Institute.
- Tóth Mihály 2011. Az 1996. évi ukrán alkotmány megszületése. *Pro Publico Bono. Állam- és Közgazdaságtudományi Szemle* 1: 85–96.
- Tóth Mihály – Csernicskó István [Товт М. – Черничко С.] 2013. *Научно-практический комментарий Закона Украины об основах государственной языковой политики (с приложениями)*. Киев: ВОО Правозащитное общественное движение «Русскоязычная Украина».
- Tóth Mihály – Csernicskó István 2014. *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Vorona, Valerii – Shulha, Mykola [Ворона В. – Шульга М.] eds. 2007. *Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін*. Київ: Інститут соціології НАН України.
- Yekelchuk, Serhy [Екельчик С.] 2010. *История Украины. Становление современной нации*. Киев: К.І.С.
- Zalizniak, Hanna – Maszenko, Larisza [Залізник Г. – Масенко Л.] 2001. *Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній*. Київ: Видавничий дім „КМ Академія”.
- Zaremba, Olekszandr – Rimarenko, Szerhij [Заремба О. – Римаренко С.] 2008a. Механізми політичної мобілізації мовних груп: антрепренери, гасла, заходи. In: O. Majboroda et al eds. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*, 235–257. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- Zimon, Gerhard [Зімон, Г.] 2011. Демократія і нація. Демократія і загрози. In: Андреас Каппелер ed. *Україна: процеси націотворення*, 337–351. Київ: К.І.С.

М-92 Мовна освіта, двомовність, мовний ландшафт. Збірник статей дослідників Науково-дослідного центру ім. А. Годинки Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II. / За редакцією Марку А. та Греш-Ласлов К. – Ужгород: Аутдор-Шарк, 2015 – 248 с. (угорською та українською мовами).

ISBN 978-617-7132-21-8

У виданні подаються наукові статті дослідників-мовознавців Науково-дослідного центру ім. А. Годинки Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II. Збірник містить статті про стан, проблеми і перспективи освіти угорською мовою на Закарпатті; угорські говори Закарпатського краю; українські лексичні запозичення в угорській та угорські запозичені слова в українській мові; проблеми перекладу з угорської мови на українську та з української на угорську; мовний ландшафт міста Берегова та с. Геча Берегівського району; етнодемографічну історію Закарпаття; питання мовної політики у дзеркалі Закону України «Про засади державної мовної політики».

УДК 81'246.2 (047.31)

ББК К81.2(4Укр)

Наукове видання

МОВНА ОСВІТА, ДВОМОВНІСТЬ, МОВНИЙ ЛАНДШАФТ

*Збірник статей дослідників Науково-дослідного центру ім. А. Годинки
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II*

За редакцією Марку А. та Греш-Ласлов К.

Папір офсетний. Формат 70x100/16.

Умовн. друк. арк. 11,27. Тираж 200. Зам. 64.

Видрукшвано ПП "АУТДОР-ШАРК"

88000, м. Ужгород, пл. Жупанатська, 15./1.: Тел. 3-31-25

E-mail: office@shark.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції

Серія 3т № 40 від 29 жовтня 2012 року
